

I R O D A L O M.

Dr. Gál Kelemen: „A kolozsvári unitárius kollegium története“ II. k. Minerva, Cluj. 1935., 1151 old.

Amit 3 év óta felcsigázott érdeklődéssel és bizó reménységgel vártunk: ime megkaptuk. Megjelent s már közkézen forog Dr. Gál Kelemennek „A kolozsvári unitárius kollegium története“ című műve. Megjelenése legtulzottabb várakozásainkat is túlszárnyalta. Meglepetés volt már külső terjedelménél fogva is. Gál az előfizetési felhívásában 50—55 ivet igért s e helyett 70 nagy ivnél többet kaptunk. Tudtunkra, ekkora unitáriás könyv magyar nyelven nem jelent meg.

Tartalmánál fogva is méltán sorakozik a legjelentősebb irodalmi alkotásaink mellé. Nem csupán egy iskola 332 éves történelmén vezet keresztül, hanem élénk világot vet ezen idő általános kulturfejlődésére is. Mint a geologus a föld különböző rétegeiből olvassa ki a letűnt századok természeti változásait, úgy jönnek napvilágra a Gál finom analizise nyomán a letűnt idők kulturjelenségei. Természetes, hogy tárgyánál fogva első sorban az erdélyi unitárius egyház és iskola eseményei foglalkoztatják. De az emberi szellem története nem szorítkozik országhatárok és felekezeti korlátok közé. A kulturjavak országról-országra vándorolnak. Az erdélyi unitáriusok sem elszigetelten éltek e kis földterületen, hanem állandó kapcsolatot tartottak fenn a nyugati országokkal. Mint a tavaszi szél az élet csiráit széthordja, hogy termékenység fakadjon nyomában, úgy vittek a mi ifjaink a vallásszabadság klasszikus földjéről nemes és életadó szellemet, s viszont hoztak magukkal kritikát, tudást, rendszereket s ez által belekapcsolódtak a folyton fejlődő élet örökös haladásába. Az emberi szellemnek ez a folytonos légáramlása a Gál *széles horizontu* fejtegetéseiben lépten-nyomon érezhető. Így, amikor egy iskola történetével foglalkozik, akkor a holland, a német és angol szellem történetébe is betekintést nyújt.

Gál tulajdonképpen nem vérbeli historikus, ámbár, mintha nagybátyjának: Jakab Eleknek a lelkéből neki is jutott volna. De ő első-sorban mégis pedagógus és filozófus. Kérdés, hogy egy iskola történetének a megírásához elégséges-e csupán a történettudás és az adatok összegyűjtése? Felfogásunk szerint, aki csak kívülről nézi az iskolát, legyen bármilyen sok történelmi ismerete, nem fog soha olyan közel férközni az iskola lelkéhez, mint az, aki benne él s tisztában van a tanári és tanítványi lélek sajátságaival, s ezeken keresztül az iskola szellemével. Csak az ilyen pedagógiai ismeret segítségével lehet az iskolai élet eseményeit és jelenségeit megérteni, megmagyarázni, igazolni, elítélni vagy megbocsátani. Ez a *pedagógiai érzék* vonul végig a Gál könyvén, ami a száraz történelmi adatoknak kiváló értéket kölcsönöz, s a külső vázat étellel és tartalommal tölti meg. Egy szóval ez a feladat méltó volt Gál Kelemenhez, s ő a feladatot méltóképpen oldotta meg.

Annyi bizonyos, hogy nem tartozik az u. n. könnyű olvasmányok közé. A felületes olvasó csak az adatok halmazát látja benne. De, aki egész lélekkel olvassa, az úgy tapasztalja, hogy az adatok sokasága, amelyek tudományos lelkiismeretességgel vannak csoportosítva, mindig valamely történelmi tényt vagy igazságot támaszt alá és igazol. Mint az arany, erős kősziklák között terem, s aki birtokába akar jutni, azokat fáradsággal kell fölrepsztenie, úgy kell itt is a sokszor jelentéktelennek látszó adatokon keresztül gáználunk, hogy az igazi célt elérhessük. Ha erre van türelmünk és akaratunk, akkor jólesően tapasztaljuk, hogy még a jól ismert adatok is más beállítást kapnak, s új következmények folynak belőlük.

A kollegium és az egyház állandóan szoros kapcsolatban voltak egymással. A kollegium eseményeiben és jelenségeiben, mintha az egyház szivdobogását éreznők. Táplálnunk kell a kollegiumot, mert annak romlása „társaságunk, szentséges vallásunk és republikánk” romlását vonja maga után. Ez az újra meg újra visszatérő hang azokban a felszólításokban, melyek az iskola érdekében olyan sokszor mentek szét az egyházkörökbe, melyek soha sem maradtak visszhang nélkül. Az egyház és iskola ezen szoros kapcsolatából következik, hogy az iskola történelme közelebb viszen az egyház történelméhez s mélyebb betekintést nyújt abba. Ugy, hogy a Gál könyve nem csupán háttérül használja fel az egyház-

történelem egy részét, hanem az iskola történetével együtt megvilágítja egyháztörténelmünk rögös, de dicsőséges utjait is. Aki e történelem megírására vállalkozik, az többé nem jár töretlen úton.

Az I. kötet 566 oldalán az óvári, piaci és magyar utcai iskolák történetében a kollegium külső életének a viszontagságain vezet keresztül. A II. kötet 585 oldalán az iskola belső életét tárja előnkbe. Itt a kollegium szervezete, internátus, rendtartás, igazgatók és tanárok címen tárgyilagos és a legapróbb részletekre is kiterjedő szemléletes ismertetését kapjuk az iskola belső életének. Szemeink előtt úgy folynak az események, hogy szinte látjuk némely ősi szokás lassu hanyatlását és kimulását (frekvenciák, színelőadások, latinnyelv, stb.) egyfelől, másfelől pedig áldásos kezdetek fokozatos fejlődését. (Lelekészképzés, ének, önképzőkör, magyar tan nyelv, stb.)

Nem tudjuk, hogy mit emeljük ki különösebben ebből a hatalmas és tekintélyes munkából és miben keressük írójának legkimagaslóbb érdemeit? Abban a határtalan szorgalomban és türelemben-e, amellyel végigtanulmányozta és napvilágra hozta a faszikulások, az egyházi és egyházközségi levéltárak és számadások rejtett történelmi kincseit, az Uzoni—Fosztó és a Ker. Magv. fel nem becsülhető adatait? Azt a nagy szeretetet-e, amellyel tárgyát eleitől végig kezeli, amely a legjelentéktelenebb kis dologra is akkora súlyt helyez, mintha azon fordulna meg vállalkozásának egész sikere? Azt a tisztánlátást és kiegyensúlyozott ítéletet-e, amellyel az eseményeket s a bennük szereplő egyéneket előnkbe állítja? Azt a széles látókört-e, mellyel egy intézet rendjét, szokásait, törvényeit az egyetemes fejlődés hullámaival méri össze?

Ennek a mélybe néző alaposságnak köszönhetjük, hogy multunknak egyes alakjai (Kolozsvári Dimén Pál, Lázár István püspök) és egyes intézményeink (repr. synodus, supr. consistorium) más világitást kaptak; hogy egyes apróbb történelmi tévedéseket tisztábban látunk; hogy történelmünk kimagaslóbb eseményei elmélyültek; (Enyedi Gy.: Explicationes c. műve körüli harc és az óvári iskola elvételét megelőző tárgyalások) hogy kátirodalmunk s benne hittanunk fokozatos fejlődését tömör vonásokban összeállítva láthatjuk.

Nem csupán történelmet írt Gál e művében, hanem mint igazi pedagógus nevelni is akar általa. Nevelni az iskola szeretetére és az érte való áldozatra. Midőn az érte hozott áldozatok hosszú sorát

leírja, így szól: „Vajjon unitárius hiveink megértik-e hasonló sorsban vergődő kollegiumunk esdeklő szavait, s méltók lesznek-e hitelődeink nagyszerű példamutatására?” (I. k. 267 l.) Így buzdítja és építi a multtal a jelent és jövőt, s majd a jelen fogyatkozásait a mult szakadatlan megpróbáltatásával és nehéz küzdelmével igazolja. Ugyanilyen tanulságos olvasmány „Az unitárius közélet vezetői és a nemzeti szellem ébredése“ c. fejezet (I. k. 358 s köv. l.) valamint ifjuságunknak a nemzeti nyelvért folytatott küzdelme (II. k. 153 s köv. l.). Konkrét javaslata is van az egyházas nevelésre vonatkozólag, midőn azt a meggyőződését fejezi ki, hogy a jóltevők emlékünnepein elhangzott emlékbeszédek kiadva, hasznos történelmi olvasmányul szolgálnának teológiai akadémiai hallgatók, tanító- és tanítónőképző intézeti növendékek számára. (II. k. 176 l.)

A sajtóhibák rovására irandó az, hogy az innovációs törvényt 1578-ban Báthori Kristóf alkotta meg (I. k. 33 l.) Ő csak felújította az István művét, melyet ő 1572-ben alkotott meg. Csak így rendelkezett meg 1572-ben a papok és rektor elbocsátását az innováció alapján. (I. k. 45 l.) Sajtóhiba az I. k. 55 oldalán két helyen is előforduló 62170 háromszéki eklézsia elvétele 62 helyett, ami az unitárius kis Tükör utolsó kiadásában nem is szerepel. Ugyancsak Jövedécsi András plébános halála a II. k. 404 lapján 1710 szept. 11-én, míg a 405 lap szerint szept. 10-én volt.

Kár, hogy a kollegium történetét 1910-ben Gál bevégzi. Az azután következett időknek is ő lett volna igazi historikusa, mint aki benne élt, sőt irányította az eseményeket. Könyve végén 41 igazgatónak és 94 tanárnak az arcképét festette meg markáns vonásokkal. Az ő képe nincsen közöttük, aki pedig 40 évig volt tanára és ebből 25 évig igazgatója az intézetnek. Azonban e könyvével ércnél maradandóbb szobrot emelt magának. Minden a magyar kultúra iránt érdeklődő, de különösen minden intelligens unitárius ember és egyházközség könyvtárában ott kell lennie.

Ára: Amatőr példány diszkötésben 500, rendes példány 300 leu az Unitárius Iratterjesztőnél. V. A.

Dr. Iván László: „Dávid Ferenc arca a szellemtudományi lélektan tükrében.“ 8°. 64 l. Cluj. 1935.

Kitűnő munkatársunknak folyóiratunkban közölt nagyszabásu tanulmánya különnyomatban is megjelent, mint a Ker. Magv. füzetekinek 17 száma. Akik olvasták, azoknak nem kell külön figyel-

mükbe ajánlani. Akik nem olvasták, azoknak ajánljuk elolvasását. Dávid Ferencet eddig inkább a róla való történelmi feljegyzések és írások alapján ismertük. Ez a magyarázata annak, hogy amiképpen testi arca, úgy szellemi ábrázata is az egyéni elgondolások s akár-hányszor az egyéni érdekek szerint változik. Dr. Iván tudományos és tárgyi alapon festette meg e tanulmányában a nagy vallásalapító arcképét, midőn a szellemtudományi lélektan alapjára helyezkedve, az ő szellemi hagyatéka alapján fejtette ki lelki alkatát. Ugy látjuk, hogy itt nem egy új Dávid Ferenc képet kapunk, hanem előttünk áll az igazi lelki arc a maga valóságában. Többé nem skatulyázhatjuk be a nagy reformátort egyéni elgondolásaink vagy tetszetős ujjabbkori jelszavak és irányzatok keretébe, nem oszthatjuk be sem a felvilágosodás racionálistái, sem az ént hangsúlyozó misztikusok közé, hanem a szellemtudományi lélektan szigorú törvényszerűsége alapján kell egybeállítanunk az ő tipikus evangéliumi lelkületét. Az Iván tanulmánya két részből áll: egy negatív és egy pozitív részből. Az elsőben rámutat a Dávid F.-ről eddig megjelent írások hibáira és fogyatkozásaira. A másodikban a Spranger-féle lélektan alapján mutatja be lelki alkatát.

Az egész tanulmány nem csak gazdag tárgyismerettel és széleskörű olvasottsággal, hanem kiváló írói készséggel és világos, könnyen áttekinthető formában van megírva. Aki az unitarizmus nagy apostoláról tiszta képet akar kapni, annak olvasnia kell ezt a minden ízében jeles tanulmányt.

Ára: Magyarországon 1 Pengő. Megrendelhető a szerzőnél, Ujpest, Bercsényi út 9 sz. Romániában 30 Leu. Megrendelhető az az Unitárius Iratterjesztőnél, Cluj, Liceul Unitarian. **V. A.**

Ferencz József: „A magyarországi unitáriusok.“ Különlenyomat az „Unitárius Közlöny“ 1935 máj.—jun. számából. 8°. 8 lap.

A budapesti misszióház nagyszorgalmu fiatal h.-lelkésze tömören állította egybe a magyarországi unitáriusok multját és jelen állapotát. Aki a magyarországi unitáriusokról egy összefoglaló képet akar kapni, annak el kell olvasnia ezt az értékes füzetet.

K Ü L Ö N F É L É K.

Unitárius napok, unitárius gondok. Az 1935. évi Főtanács 42 jk. sz. határozatával a szervezeti törvényjavaslat újabb részletes megtárgyalása céljából egy nagyobb bizottságot küldött volt ki, amely az elnöki tanácsból, az esperesekből, felügyelő-gondnokokból és a lelkész kör elnökéből állott. Ezt a bizottságot az egyházi vezetőség szeptember 17-re hívta össze Clujra. A bizottság tagjai csaknem teljes számban megjelentek s a püspök és Dr. Ferenczy Géza főgondnok urak elnöklete mellett három napon át részletes és beható eszmecserét folytatott a szervezeti törvényjavaslatról. A tárgyalás megkezdése előtt súlyos aggodalmak hangzottak el abban a tekintetben, hogy vajjon helyes és célszerű lépés-e a mai helyzetben, hogy egyházalkotmányunk régi, kipróbált alapjait elhagyjuk s ujakkal kísérletezzünk? A bizottság nem tartotta magát illetékesnek arra, hogy e kérdésben állást foglaljon, s ezért a reform-javaslatot eleitől végig pontonként letárgyalta. A legtöbb kérdésben sikerült egyöntetű megállapodásra jutnia, úgy, hogy most már minden ízében jól előkészített javaslat kerül az E. Főtanács elébe. A megbeszélések során az az általános óhajtás jutott kifejezésre, hogy a mai nehéz időkben minden unitárius embernek össze kell fognia az egyház és az unitárius vallás érdekében. Különösen óvakodni kell olyan hírek terjesztésétől, amelyek alkalmasak a gyanu és a bizalmatlanság ébresztésére, mielőtt azok hivatalos uton tisztázást nyertek volna, mert a legjobb törvény sem boldogít, ha nincsen meg a lelkek harmóniája.

Külföldi vendégeink. Folyó évi szeptember hó első napjaiban két előkelő vendége volt egyházunknak. Az egyik *Dr. Hall Alfréd* Angliából. Schaffieldi lelkész, akit Kopenhágában a keresztény szabadelvű egyházak világszövetsége elnökének választottak. Neve nem volt ismeretlen előttünk eddig is. „Egy unitárius hitvi-